

VLADIMÍR MANDA, RICHARD ŠTAHEL, TOMÁŠ PRUŽINEC:
Človek, sloboda a vlastníctvo vo filozofii raného novoveku

Bratislava: IRIS 2015, 186 s. ISBN 978-80-8153-050-0

Recenzovaná monografia predstavuje teoretickú sondu do vybraných konceptov človeka, slobody a vlastníctva vo filozofii raného novoveku prostredníctvom analýzy týchto troch významných pojmov. Autori hneď na začiatku zdôrazňujú, že naše súčasné chápanie človeka, slobody a vlastníctva je do veľkej miery determinované chápaním uvedených pojmov práve v novovekej filozofii. Zároveň sa dnes, rovnako ako vtedy, tieto tri koncepty stávajú predmetom zanietených diskusií, ktoré reflektujú celý rad vyostrujúcich sa negatívnych javov v živote dnešnej spoločnosti spojených práve s uplatňovaním slobody a vlastníctva človeka.

Z obsahového hľadiska monografia reaguje na viaceré problémy dotýkajúce sa súčasného sveta, ktorých význam stále rastie, a možno ju preto označiť za veľmi aktuálnu. Ako naznačuje hneď úvod, sociálno-politické zmeny súčasného sveta začínajú ukazovať neschopnosť súčasného kapitalizmu riešiť narastajúce problémy dnešnej spoločnosti, najmä rastúcu majetkovú nerovnosť, ktorá sa premieta do rastúcej degradácie politickej slobody človeka, ako aj do obmedzovania slobody sociálnej. Preto autori konštatujú, že súčasné trendy rozširovania práv a slobôd človeka nie sú v súlade s procesom prehlbovania sociálnej nerovnosti, sporejnej najmä s nerovnomerným rozdeľovaním bohatstva, a tak sa reálna sloboda človeka napriek formálnemu rozširovaniu slobôd znižuje, čo sa potom výrazne prejavuje na slobode politickej. Konštatujú, že dominantné hodnoty liberalizmu – súkromné vlastníctvo a sloboda človeka – dnes nielenže nevedú k rozvoju všeobecného blaha a slobody, ale začínajú byť zdrojom narastajúcich problémov v individuálnych spoločnostiach, ako aj v celej globálnej spoločnosti. Domnievajú sa preto, že návrat k filozoficko-teoretickým základom novovekého chápania človeka slobody a vlastníctva je jednou z možností, ako pochopiť dnešnú situáciu a nájsť možné východiská ďalšieho rozvoja človeka a spoločnosti. Predkladaná monografia sa svojím obsahom snaží o teoretické sondy do názorov troch významných teoretikov sociálno-politického myslenia novoveku, spojených s otázkami človeka, slobody a vlastníctva, čím poskytuje nový pohľad na problematiku uvedených konceptov a vybraných novovekých filozofických koncepcií, pričom poskytuje cenný prienik do problémov súčasnej doby.

Po formálnej stránke je kniha rozdelená do troch kapitol. Každá kapitola pozostáva z analýzy všetkých troch vybraných pojmov, ktoré sú zoradené logicky podľa koncepcie a myslenia daného filozofa.

Autorom prvej kapitoly s názvom *Dekonstrukcia tyranie a perspektíva slobody v myslení Étiennea de La Boétieho* je Tomáš Pružinec, ktorý analyzuje myšlienky tohto ranonovovekého filozofa, a najmä jeho dielo *Rozprava o dobrovoľnom otroctve*. Autor skúma a zaujímavovo podáva Boétieho myšlienky o otroctve, ktoré označuje za veľmi originálne, skúmané zdola z perspektívy človeka – otroka. Zároveň vyzdvihuje filozofovu orientáciu na človeka a slobodu ako protiklad tyranie a reflektuje myšlienky o dôvode

dominancie neslobody, ako aj o základe tyranie. Autor sa taktiež venuje myšlienkam o spôsobe dekonštrukcie tyranie a návratu k slobode. Celá kapitola je písaná veľmi jasným a odborným štýlom; autor opisuje myšlienky filozofa orientované práve na tri hlavné koncepty celej monografie: človeka, slobody a vlastníctva. V úvode charakterizuje samotné dielo a jeho zaradenie. Následne sa venuje slobode ako stredobodu La Boétieho myšlienok aj celej kapitoly. V tejto časti autor podrobne rieši filozofove myšlienky nielen o samotnej slobode, ale aj o denaturalizácii slobody, na ktoré nadväzuje analýzou La Boétieho predstáv o tyranii, ktorá je podrobená sociálnej a mocenskej analýze.

Ďalej autor analyzuje vlastníctvo. Zdôrazňuje, že tento koncept nebol La Boétieho hlavnou témou, no snaží sa načrtnúť, ako ho filozof vnímal, čo má uľahčiť pochopenie pôvodu i dôsledkov tyranie. Tým nadväzuje na poslednú časť, ktorú venuje človeku a pokusu o náčrt La Boétieho filozofickej antropológie. Skúma a analyzuje filozofov pohľad na človeka prostredníctvom existenčného precitovania slobody. Hlavnou témou celej tejto časti je teda jednoznačne úvaha o túžbe po slobode a uvedomovanie si jej hodnoty, na základe ktorej reflektuje jej protihodnotu – neslobodu a z nej derivovanú tyranii ako dobrovoľné otroctvo. V celej kapitole autor poukazuje na takmer až sakralizovanie slobody, ktorú chápe ako základ ďalších dvoch princípov. Autor zároveň prostredníctvom skúmaného diela hľadá odpovede na krízy súčasnej doby, keď interpretuje filozofove myšlienky o vzniku tyranie, a práve koncept vlastníctva prezentuje ako kľúčový v pohľade na tyranii, a teda aj samotnú neslobodu, ktorá vzniká z túžby ľudí po majetku. Ďalej autor prezentuje La Boétieho úvahy o človeku zasadenom len do kontextu pozbavenia slobody a o jeho snahe stimulovať ho k jej dosiahnutiu. V tom vidí nadčasovosť a aktuálnosť filozofovho odkazu. Zároveň význam diela vidí aj v tom, že sa nezaobera násilným, ale chceným otroctvom, preto môže byť stimulom k aktuálnym formám ochrany a rozvoja slobody. Autor v závere ešte poukazuje na príklady dnešného dobrovoľného otroctva a opäť vyzdvihuje aktuálnosť problematiky, ktorú La Boétie riešil už v ranom novoveku.

Autorom druhej kapitoly, ktorá nesie názov *Človek, vlastníctvo a sloboda vo filozofii Johna Locka*, je *Vladimír Manda*, ktorý vo svojom texte systematicky skúma a analyzuje obsahy a vzájomnú previazanosť uvedených konceptov u známeho novovekého mysliteľa. Autor v kapitole prechádza všetkými tromi konceptmi, a to podľa postupnosti, ktorú uvádza v kontexte Lockovej filozofie ako najvhodnejšiu. Svoju analýzu začína človekom, následne prechádza k vlastníctvu a nakoniec k slobode, čo logicky odôvodňuje tým, že ak chceme hovoriť o vlastníctve a slobode, najskôr treba mať predstavu o samotnom ich nositeľovi. Zdôrazňuje tiež, že sloboda je posledná, pretože sa v nej uplatňujú prvé dva koncepty. Takto chce poukázať na ich vzájomný vzťah v plne rozvinutej spoločnosti, čo zodpovedá logike Lockovho postupu.

V prvej časti detailne a odborne analyzuje Lockov pohľad na človeka, ktorému pripisuje veľkú dôležitosť, pretože bez neho by neexistovalo ani vlastníctvo, ani sloboda. Autor najskôr opisuje človeka v prirodzenom stave, charakterizovanom rovnosťou, dokonalou slobodou a vládou prirodzeného zákona. Následne sa venuje objasneniu komplikovaných úvah o rozdieloch medzi človekom a osobou človeka, pričom naznačuje, že tieto myš-

lienky sú plné paradoxov a rozporov. Snaží sa ich preto logicky objasniť, no zároveň kritizuje nejednotnosť filozofických myšlienok, v ktorých vzťah človeka a osoby človeka zostal veľmi nejasný. V ďalšej časti sa autor venuje analýze vzniku súkromného vlastníctva v prirodzenom stave a zmene jeho povahy v štáte. Jasne poukazuje na Lockovu snahu hľadať argumenty na obhajobu nedotknuteľnosti súkromného vlastníctva. Istým spôsobom jeho myšlienky nadobúdania vlastníctva prostredníctvom práce človeka aj vyzdvihuje, lebo tým, ako sám píše, odmieta politicko-právne a náboženské teórie. Autor tiež zdôrazňuje vlastníctvo ako najdôležitejší koncept Lockovej filozofie, ako základ a účel vzniku štátu. Upozorňuje ale na množstvo ďalších paradoxov, napríklad aj v pohľade na vlastníctvo človeka samotného, ktorý má patriť sebe, ale zároveň aj Bohu. Túto, ale ani mnohé iné nejasnosti Locke nevysvetlil. Autor ďalej podáva obraz o presnom vymedzení, hraniciach a podmienkach legálneho súkromného vlastníctva, ako aj odôvodnenie jeho vzniku a všeobecné prijatie nerovného vlastníctva samotnými ľuďmi. Poukazuje na Lockovu snahu za každú cenu legalizovať nerovné vlastníctvo aj napriek tomu, že niektoré jeho tvrdenia si opäť protirečia alebo sa dostávajú do konfliktu. Autor následne skúma Lockove predstavy o vzniku štátu a opisuje zmenu povahy a rozsahu súkromného vlastníctva prechodom do tejto politickej spoločnosti, ktorá, ako upozorňuje, vznikla podľa Locka len na jeho ochranu. V poslednej časti autor rozoberá koncept slobody, ako aj jej základné podoby, a zároveň opäť upozorňuje na nejednotnosť a zjavné nezrovnalosti v týchto myšlienkach. Odhliadnuc od toho ale vidí v danej časti možnosť špecifikovať všeobecný koncept slobody, totožný s kresťansko-morálnym konceptom. Poukazuje tiež na to, že Locke sa ako uznávaný empirista v úvahe o vôli konať morálne a v prospech dosiahnutia večnej blaženosti opiera o rozum a sklzáva tak k racionalizmu. Autor tiež dôkladne analyzuje Lockovo chápanie dokonalej slobody, jej fungovanie a rozloženie a následne detailne opisuje, ako sa dokonalá sloboda mení na „lepšiu“ spoločenskú slobodu pri zrode štátu, ktorej obsah a rozsah je určený zjednotenou vôľou ľudí – zákonom. Poukazuje aj na ekonomický aspekt slobody, ktorá sa vo všetkých sférach stáva v štáte dominantnou, a opisuje ju ako určujúci faktor a dôvod veľkých rozdielov v spoločnosti. Môžeme vidieť, že aj V. Manda hľadá prieniky skúmaných myšlienok do súčasnosti a porovnáva tieto myšlienky s dnešnými liberálnymi predstavami o ekonomickej slobode. Predstavuje tiež Lockov názor na utváranie úrokovej miery a poukazuje na zárodoky idey slobodného trhu, ktoré neskôr rozvinul Adam Smith. V. Manda zároveň upozorňuje, že Locke ako liberál vôbec nebol zástancom demokracie, pričom poukazuje na jeho prepájanie ekonomickej a politickej slobody, ako aj na jeho nerovné rozdelenie slobôd medzi ľuďmi. Autor neopomína ani Lockov dôraz na oddelenosť politickej a náboženskej sféry a podrobne skúma aj veľký posun, ktorý nastal v náboženskej slobode so vznikom štátu, keď sa stala výlučne súkromnou sférou života jednotlivca. Prezentuje tiež Lockovu myšlienku náboženskej tolerancie, ale zároveň ukazuje aj jej jasné limity. Autor analýzou Lockovej koncepcie slobody v štáte ukončuje skúmanie vymedzených pojmov a pridáva ešte ďalší prienik do súčasnosti, keď píše, že Lockovo rozšírenie vlastníctva o život človeka a slobodu je viditeľné aj dnes. Zároveň zdôrazňuje, že vláda súkromného vlastníctva sa nad životom a slobodou len prehĺbila a že hoci bolo rozšírenie politickej slobody na

všetkých občanov veľkým pokrokom, ukázalo len to, že táto sloboda vie byť stále podriadená súkromnému vlastníctvu a premenená len na formálnu, reálne neúčinnú slobodu.

Autorom tretej kapitoly nazvanej *Človek, jeho sloboda a vlastníctvo v myslení Jeana-Jacqua Rousseaua* je *Richard Šťáhel*. Vo svojom texte aj on rozoberá všetky tri pojmy, tentoraz u významného teoretika, spájaného aj s myšlienkami Veľkej francúzskej revolúcie, Jeana-Jacqua Rousseaua. Hneď v úvode zdôrazňuje, že človek, sloboda a vlastníctvo sú aj v Rousseauovej filozofii bezprostredne prepojené. Celá kapitola je písaná veľmi prehľadne a zrozumiteľne, jej autor v nej skúma najvýznamnejšie Rousseauove myšlienky súvisiace s jeho chápaním človeka, jeho slobody a vlastníctva. Autor upozorňuje, že filozofove názory sú v dôsledku vývoja jeho myšlienok plné paradoxov; medzi ne radí práve aj analyzované koncepty. Skúmané texty označuje za kritiku spoločnosti a dáva do popredia ich jedinečnosť, keďže Rousseau sa na rozdiel od predchodcov zamýšľal nad tým, ako sa človek stal tým, čím je. Autor plynulo prechádza jednotlivými aspektmi Rousseauovej filozofie, keď najskôr rozoberá pohľad na človeka a jeho postavenie v dokonalom prirodzenom stave, z čoho vyvodzuje záver, že filozof bol kritikom civilizácie, ktorá ľudskú prirodzenosť deformuje. Vo svojom texte neopomína ani výchovu a význam, ktorý jej Rousseau pripisuje. Priestor venuje aj opisu výchovy k občianstvu ako nevyhnutnosti z hľadiska existencie udržateľného politického systému a zachovania slobody človeka. Podrobne skúma Rousseauovu filozofiu výchovy a poukazuje na jej súvislosť s chápaním človeka a možnosťami jeho slobody v spoločnosti s nerovnomerným prerozdelením bohatstva. Vymedzuje tiež občianske cnosti a načrtáva filozofovu predstavu o tom, ako by mohla vzniknúť spoločnosť založená na rovnosti a slobode. Ako druhý analyzuje autor koncept vlastníctva. Najskôr opisuje, ako podľa Rousseaua vlastníctvo vzniklo, a zdôvodňuje filozofovu kritiku súkromného vlastníctva pre jeho sociálne a politické dôsledky, ktoré vedú k prehľbovaniu sociálnej a politickej nerovnosti medzi ľuďmi. Tu autor vyzdvihuje filozofovu kritiku redukovania hodnoty človeka len na ekonomické aktivity, ktorej aktuálnosť vidí aj dnes. Filozofa zároveň označuje za prvého kritika ekonomizmu a trhového fundamentalizmu. Následne poukazuje aj na podobnosť s niektorými Lockovými myšlienkami v pohľade na vlastníctvo ako hlavný dôvod vzniku štátu, ale aj v chápaní práce ako pôvodného zdroja vlastníctva. R. Šťáhel však poukazuje na to, že Rousseau si na rozdiel od Locka uvedomuje potrebu dostatku obrábateľnej pôdy, takže v chápaní povahy a pôvodu vlastníctva už Rousseau tematizuje problém nedostatku zdrojov, resp. ich nerovného rozdelenia. Následne autor podrobne reflektuje Rousseauov opis zmien človeka a jeho možností po ustanovení spoločnosti, teda po prechode z prirodzeného do spoločenského stavu, a jasne vyzdvihuje Rousseauove myšlienky, v ktorých nachádzame základné idey ľudských práv. Autor tiež upresňuje Rousseauovu kritiku nasmerovanú nie proti súkromnému vlastníctvu, ale proti jeho krajnostiam, a tak v časti *Spoločenská zmluva* opisuje jeho model štátu, riadeného všeobecnou vôľou, jeho vznik a aj spôsob fungovania. Za veľmi pokrokové a aktuálne, no vzhľadom na jeho filozofiu šťasti aj paradoxné, považuje autor myšlienky o presadzovaní progresívnej dane. Následne tiež konštatuje, že Rousseauova politická ekonómia je v rozpore s koncepciami liberálnej ekonómie i s praxou európskych krajín od druhej polovice 18. storočia, ktorých dôsledkom

je nerovnosť. V poslednej časti sa autor zaoberá Rousseauovým chápaním slobody ako prirodzenosti človeka, ktorú treba výchovou v spoločnosti opäť nastoliť. Opisuje základné druhy nerovností a zdôrazňuje ekonomickú nerovnosť ako pôvodcu ostatných nerovností. Plynulo prechádza k ideí slobody obce a opisuje podmienky najlepšieho politického usporiadania, pre ktoré je sloboda vhodná. Poukazuje aj na to, že tieto myšlienky dnes preberajú mnohí teoretici a snažia sa ich aplikovať na súčasnú globálnu éru. V závere autor konštatuje, že úvahy filozofa o skúmaných konceptoch predstavujú akúsi kritickú reflexiu ľudských dejín, spoločnosti, dosiahnutej civilizačnej úrovne a pokroku, teda toho, čo iní vyzdvihovali. Poukazuje na to, že Rousseau ako jeden z prvých identifikoval problém roztvárania príjmových nožníc, ktorý ohrozuje stabilitu aj v mnohých dnešných štátoch. Zdôrazňuje tiež vplyv filozofa na ďalších mysliteľov (Kant, Hegel, Marx, Rawls či Beck) a prepojenie jeho ideí s európskou integráciou. Dodáva, že ohlasy na Rousseauovu filozofiu vidieť aj v mnohých ďalších súčasných úvahách či pokusoch o participatívnu demokraciu. Obrovský prínos vidí tiež v Rousseauovom založení filozofie ľudských práv.

Na záver môžeme konštatovať, že monografia *Človek, sloboda a vlastníctvo vo filozofii raného novoveku* predstavuje veľmi odborne a prehľadne spracovanú analýzu troch kľúčových konceptov – človeka, slobody a vlastníctva – v myslení troch významných novovekých filozofov. Celá publikácia je písaná logicky, konzistentným a kultivovaným štýlom a okrem analýzy konkrétnych problematik prináša aj nové náhľady a prepojenia so súčasným stavom spoločnosti. Autori monografie sa vo svojich textoch opierajú o rozsiahlu odbornú domácu i zahraničnú literatúru, ktorá im umožnila plne využiť ich odborné znalosti, ako aj rozvinúť osobitý pohľad na jednotlivé problémy dnešného sveta. Zvolená logika, ako aj metodika vypracovávanía jednotlivých kapitol dáva možnosť jasne pochopiť jednotlivé koncepty analyzovaných filozofov a vidieť ich veľkú aktuálnosť. Uvedená publikácia tak celkom iste splnila svoj cieľ vytýčený v úvode. Predstavuje veľmi cenný materiál, pokiaľ ide o rozširovanie informácií a vedomostí, nielen pre akademické kruhy, ale aj pre širokú odbornú či laickú verejnosť.

Anna Mravcová

Anna Mravcová
Katedra spoločenských vied FEM SPU
Tr. A. Hlinku 2
949 76 Nitra
Slovenská republika
e-mail: mravcova.anna@uniag.sk